

Haremeyn şehirleri

Doç. Dr. Mustafa S. Küçükaşcı

Her şehrin bir tarihi vardır. Bu tarih bazen kitaplarda, bazen de o şehrin sonraki nesillere ulaşmış tarihî mirasının içinde yer alır. Yeryüzünde bazı şehirler vardır ki, tarihsel geçmişleri yazılı kültür, abidevî eserlerin yanında insanların gönlünde de daima yaşar. Yazılı kültürün kaydettiği, tarihî mirasın tescil ettiği bu malumat, kuşaktan kuşağa büyük bir aşk ve hayranlıkla anlatılarak ortak bir kültür hâline gelir. Bu ortak kültür Mekke ile Medine şehirleri söz konusu olunca daha da genişler; Rasul-i Ekrem'in bu âleme teşrifinden itibaren, Müslümanların akıl, fikir ve gönül dünyalarında oluşan bu iki şehre dair algıyla günümüz kültürünü ihata eder. Çünkü Haremeyn şehirleri İslamiyet'in ilk muhatapları olan ve hayatlarını dinlerine vakfeden asr-ı saadet Müslümanlarının yaşadıkları yerlerdir. Mekke ile Medine, İslam Peygamberi'ni tarihî bir şahsiyet olarak tanımının ötesinde sanki onu bizzat görerek iman ve ikrarın tazelenmesine sebep olduğu gibi, tebliğ vazifesini başarıyla yerine getirdiği mekânlarda peygamberliğine bir kere daha şahadet edilmesi anlamına da gelir.

Medine

Medine yeryüzündeki en farklı mekânlardan birisi olup sıradan bir şehir değildir. Hz. Peygamber'in hicret yurdudur ve O'nun eliyle Yesrib'ten Medine'ye dönüşmüştür. Bu bakımdan Medine'ye gelen kişi öncelikli olarak Hz. Peygamber'in huzuruna geldiğinin farkında olmalıdır. Bu farkındalık, Hz. Peygamber'in örnek alınmasının sadece dinî faktörlere bağlı olmayıp, onun hatırasına duyulan derin saygı ve ona karşı beslenen vefa duygusuyla ilgilidir. Medine, bir taraftan Mescid-i Nebevi'de namaz kılmanın heyecanının yaşandığı, diğer taraftan da Kur'an-ı Kerim'in Hz. Peygamber'e salatüselam getirmekle ilgili tavsiyelerinden (Ahzab, 33/56.) hareketle ziyaretlerin daha feyizli olması için gayret ve itina gösterilmesi gereken bir yerdir.

Kuzeyinde Uhud ve güneyinde Ayr volkanik dağları yer alan Medine'nin fiziki yapısının asıl belirleyicisi bu dağlara bağlı olarak oluşan tepelerdir. Denizden 619 m. yükseklikteki Medine, bu yükseltiler arasında tarıma elverişli geniş vadileri ile Arapça'da ateşte yanmış gibi görünen, siyah bazalt kütleleri veya parçaları ile örtülü düzlük ve tepeciklerden meydana gelen volkanik alanlar anlamındaki harreleriyle temayüz eder. Medine'nin kurulmuş olduğu geniş düzlüğün doğusunu Vâkım, batısını da Vebere harreleri kuşatır. Üç tarafı bahçeler ve bunları birbirinden ayıran çit ve alçak duvarlarla çevrili olan Medine'nin planı bir ibadethane işlevinin yanında birçok sosyal kurumu bünyesinde barındıran Mescid-i Nebevi merkezlidir. Medine'yi bedevi kabilelerin saldırılarından korumak için Kanûnî Sultan Süleyman tarafından yenilenen (1539) surlar ile Cennetü'l-bakî, Uhud, Kuba ve Akik'a çıkan dört adet demir kapısından bugün herhangi bir iz kalmamıştır. Aynı şekilde Mescid-i Nebevi'nin çevresindeki bazı mahallelerin evlerinin bitişik nizamda sıralandığı ve ancak yüklü bir hayvanın geçebileceği kadar dar sokakları da tarihe mâl olmuştur. Hurması dışında çok meşhur olan elmasının yanında şeftali, kayısı, kavun, karpuz, limon, zeytin ve incir gibi bol miktarda yetişen meyvelerinden ancak erbabi istifade edebilir.

Sultan Abdülmecid zamanındaki yenilemenin bütün özgünlüğüyle ziyaretçilerini bekleyen Hücre-i Saadet ile Ravza-i Mutahhara Mescid-i Nebevi'nin ayrıcalıklı iki bölümünü oluşturur. II. Mahmud zamanında yenilenen Hücre-i Saadet'in yeşile boyanan ve 'Kubbetü'l-hadra' adıyla meşhur olan kubbesi hâlâ aynı sıcaklıkta misafirlerini kucaklamaktadır. Sultan III. Murad'ın 1590'da gönderdiği yaklaşık 7 m. yüksekliğindeki, süsleme ve tezyinat bakımından bir şaheser olan minber, Hz. Peygamber'in mihrabının sağında ve minberinin yerinde durmaktadır. Osmanlı selatin camilerinde benzerleri görülen, üzerinde zarif altın tezyinatlı kubbenin yer aldığı bu minber, Ravza-i Mutahhara'da geçmişten günümüze ulaşan kültürümüze dair önemli birkaç

örnekten biridir. Hz. Peygamber'in gece namazı kıldığı yerdeki 'mihrabü't-teheccüd' ile bunun önünde ve Hücre-i Saadet'in arkasında maksure içinde Hz. Fâtıma'nın mihrabı İslamiyet'in ilk dönemiyle bağ kurmamıza yardımcı olur. Hattat Abdullah Zühdi Efendi'nin, Hücre-i Saadet ile Ravza-i Mutahhara'nın yanında Mescid-i Nebevi'nin kubbe kasnaklarını, kible duvarı başta olmak üzere duvarlarını, kapılarını, mihrap ve sütunlarını âyetler, hadisler, Hz. Peygamber'in ve mescidinin adları ve sıfatlarıyla tezyini Mescid-i Nebevi'yi İslamiyet'in ilk dönemiyle bütünleştirmiştir. Abdullah Zühdi tarafından hakkedilen şu beyit Müslümanlara Hz. Peygamber'in huzurunda bulduklarını lisan-ı hâl ile hatırlatmaktadır:

Aman lafzı senin ismi şerifinle müsavidir,
Onunçün âşıkın zârı amandır ya Rasulallah.

Medine'nin güneydoğusunda Mescid-i Nebevi'nin hemen yanıbaşındaki Cennetü'l-Baki kabristanı günlerce ziyareti gerektirecek hatıralarla doludur. Benzer bir durum Mescid-i Nebevi'ye bir saatlik uzaklıktaki Uhud Şehitliği için de geçerlidir. Sel' dağının kuzeybatısında bulunan günümüzde Mesacid-i Seb'a adıyla anılan yedi mescit, kiblenin Mescid-i Aksa'dan Kâbe'ye çevrilmesi sırasında Hz. Peygamber'in içinde namaz kıldırmakta olduğu daha sonra Mescid-i Kibleteyn adıyla meşhur olan cami ile bizzat Hz. Peygamber tarafından inşa edilen Mescid-i Kuba, Medine'nin fiziki yapısını tamamlamaktadır. Bu kültürel havzanın sakinleri olan Medine halkı, dün olduğu gibi bugün de Hz. Peygamber'in civarında bulunma bahtiyarlığına eriştikleri için her türlü övgüye layıktır. Bu bakımdan Medine'de Hz. Peygamber'in huzurunda bulunarak haccın ön hazırlığı yapılmalı, Rasul-i Ekrem'in manevi huzurundan ayrılırken Allah'ın misafiri olmanın verdiği heyecan yaşanmaya başlanmalıdır.

Mekke

İmandan sonra en faziletli ibadet olan namazın kiblesini oluşturan Kâbe'yi bünyesinde barındıran Mekke, başta Rasul-i Ekrem olmak üzere geçmiş peygamberlerin hak din uğrunda verdikleri mücadeleleri hatırlatan, asırlar boyunca birçok müminin namaz, dua ve niyazlarına sahne olan manevi atmosferin yaşandığı yeryüzündeki tek şehirdir. Mekke'ye gelen Allah'ın misafirleri Hz. İbrahim'in duası olan (Bakara, 2/126; İbrahim 14/40.) Hz. Muhammed'in ümmetidir; O'nun ve ashabının yaşadıkları mekânlarda bulunarak o dönemin manevi ikliminden nasiplenmelidir. Müslümanların bütün benlikleriyle bağlandıkları tarihi Kâbe ile iç içe olan Mekke'yi ziyaretin herkese nasip olamayacağı ünlü seyyahımız Evliya Çelebi tarafından şöyle ifade edilmektedir:

Her kime Kâbe nasip olsa Hüdâ rahmet eder,
Sevdiği kişiyi Hak hanesine davet eder.

Merkezinde Kâbe'nin yer aldığı Batnimekke adlı vadideki çukur alanda kurulan ve Kur'an-ı Kerim'de, dokunulmaz ve saygıya layık yer olarak nitelenen (Kasas, 28/57; Ankebut, 29/67.) Mekke, doğudan eteğinde Safa ile bunun hizasında Merve tepelerinin bulunduğu Ebu Kubeys, batıdan Kuaykian, güneybatıdan Sevr, kuzeydoğudan Hira ve Sebir dağlarıyla kuşatılmıştır. Yedi dere ve tepe üzerinde kuzeyden güneye uzanan Mekke'yi çevreleyen suruyla, kuzeyde Ma'lat, güneyde Mesfele ile bu ikisinin ortasında batı tarafında Şübeyke olmak üzere üç kapısından bugün hiçbir iz yoktur. Cadde ve sokaklarının büyük çoğunluğu dağ ve tepelerde olduğundan inişli çıkışlı olup yürümek zahmetlidir. Kurak ve sıcak bir iklime sahip olan Mekke, düzensiz yağışlardan dolayı tarih boyunca birçok defa sel baskınlarına maruz kalmış ve sel yataklarının yolları değiştirilerek Kâbe ve Mescid-i Haram'a gelebilecek zararların en aza indirilmesi şehre yapılan en büyük hizmet olmuştur. Ma'lat ve Ebtah'ta yoğunlaşmış hurma, turunçgiller, şeftali ve üzüm gibi meyvelerin bol olduğu mamur bahçeler tarih sayfalarında kalmıştır. Hz. İbrahim'in eşi Hacer ile oğlu İsmail'in hatırasını taşıyan Zemzem Kuyusu, şehirdeki en önemli su kaynağı olma özelliğini günümüzde de sürdürmektedir. Harunürreşid'in hanımı Zübeyde tarafından Mekke'ye getirilen Aynizübeyde ile Osmanlılar zamanında ona

eklenen Aynihanin kanalları, Allah'ın Evi'nin ziyaretçilerinin hem ihtiyaçlarını karşılamakta, hem de hayır dualarına vesile olmaktadır.

Kuruluşundan itibaren Mekke'nin fiziki yapısını şehrin ortasında yer alan Kâbe'yi kuşatan ve ibadet için kullanılan Mescid-i Haram belirlemiştir. Mescid-i Haram'ın ortasında Kâbe-i Şerif yer alır. Âlem, merkezinde Kâbe'nin yer aldığı bir daire olup üzerindeki memleketlerin her biri Kâbe'nin bir cephesine bakar; Allah'ın Evi'nin etrafında gerçekleşen tavaf dünyanın kendi çevresinde dönüşünü sembolize eder. Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra miras alınan fiziki plana sadık kalınarak Harem-i Şerif merkezli olarak gerçekleştirilen sosyal ve kültürel bina kompleksleriyle yeni bir çehre kazanan Mekke'de, hac törenlerine uygun özel bir çevre meydana getirme girişimi yalnız Mescid-i Haram'la sınırlı kalmamış; su şebekesi ve kamu sağlığı ile şehir içi ulaşımının sağlanması sürekli yatırım gerektirmiştir. Mekke'nin her bakımdan Osmanlı medeniyetinin bütün unsurlarını yansıtan bir merkez hâline gelmesi için çaba gösterilmiş, şehirde padişahlar, hanedan mensupları ve diğer ileri gelenlerin oluşturdukları zengin vakıflar sayesinde Osmanlı medeniyet ve kültürü görünür ve hissedilir hâle gelmiştir. Planlaması Mimar Sinan tarafından yapılan revaklara destek sağlayan dizi hâlindeki sütunları birbirine bağlayan kemerler Mescid-i Haram'ın cephesinin en etkili unsurlarının başında gelir ve Harem-i Şerif'e görsel bir zenginlik katar.

Hac mevsimlerinde Arafat dönüşü birkaç gün kalınan Mina'nın yanında, her biri İslam'ın ilk döneminden hatıralar taşıyan Mescid-i Cin, Mescid-i Hayf, Mescid-i İcabe, Mescid-i İnşikaku'l-kamer, Mescid-i Raye, Mescid-i Nemire, Mescidü'l-Meş'arı'l-haram, Cennetü'l-mualla, Şi'bü Ebu Talib ile Hz. Peygamber'in doğduğu, Hz. Hatice'nin, Hz. Ebu Bekir'in, Hz. Ömer'in, Hz. Osman'ın Hz. Ali'nin, Halid b. Velid'in evleri Mekke'nin fiziki yapısını tamamlayan diğer önemli mekânlardır.